

Терп'як О.П.

Методи формування креативного писемного мовлення у процесі роботи над текстом на уроках української мови

Терп'як Оксана Петрівна викладач Кременецького педагогічного коледжу
Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Т. Шевченка, м. Кременець, Україна

Анотація. У статті розглянуто основні положення методики формування креативного писемного мовлення в ліцеїстів. Описано три етапи впровадження цієї методики. Зазначено, що на першому етапі ліцеїсти оволодівають досвідом застосування правил і законів креативного монологічного мовлення. Учні знайомляться з теорією креативності, методологією креативного та аналітичного мислення, рисами креативного писемного мовлення, моделями креативних висловлювань відомих людей, інноваційною діяльністю та педагогічними умовами розвитку креативного мислення і монологічного мовлення. Другий етап передбачає опанування навичок кодування і декодування інформації, через складання інтелект-карти, розробку власної системи скорочень, написання конспектів. А на третьому етапі ліцеїсти виконують креативно-творчі вправи (індивідуальні та групові), проявляючи самодіяльність у формах роботи та засобах опрацювання інформації. Першим кроком у застосуванні методики креативного багаторівневого кодування інформації стало завдання навчити ліцеїстів згорнути навчальну інформацію завдяки вербальним та образним засобам. Наступний крок - розробка принципу побудови інтелект-карти, де за основу береться геометрична фігура (прямокутник, трикутник) залежно від того, скільки підтем (тез) потрібно використати, щоб поступово розкрити головну думку тексту. На кутах фігур розміщуються скорочення чи символічні зображення підтем. Взаємне навчання ліцеїстів у малих групах, робота над груповими інтелект-картами й обмін ними у навчальному процесі сприяють розвитку нестандартної уяви, креативного мислення, інтуїції й творчому перетворенню інформації у знання. Застосування описаної вище методики повинно впроваджуватись поступово, впродовж тривалого часу: учні мають усвідомити основні принципи кодування і декодування інформації, навчитись самостійно створювати інтелект-карти і використовувати їх у процесі написання власних висловлювань.

Ключові слова: креативність, кодування і декодування інформації, багаторівневе кодування інформації, інтелект-карта, креативне писемне мовлення.

Вступ. Формування креативного писемного мовлення залежить від рівня оволодіння учнями мовного матеріалу та ефективного застосування творчих можливостей ліцеїстів на уроках зв'язного мовлення при продукуванні усних та письмових висловлювань. Обрана нами проблема актуальна, тому що не всі учні чітко вміють будувати писемне висловлювання, часто допускаються не лише мовних помилок (орфографічних – написання складних слів разом, окремо, через дефіс; неправильний перенос слів; чергування е з и; пунктуаційних – розділові знаки при вставних словах; зайві розділові знаки; розділові знаки між частинами складних речень та ін.), але й мовленнєвих (лексичні – переклад-калькування з російської мови; вживання слів у невласливому їм значенні; вживання русизмів; тавтологія; граматичні – неправильне узгодження роду іменників; змістові – втрачений зміст при невдалій побудові речення; дублювання змісту попередніх частин; стилістичні помилки ліцеїсти допускали рідше – недоречне використання емоційно-забарвлених слів; порушення стильової єдності тексту). Аналіз учнівських творів свідчить, що на писемне мовлення ліцеїстів впливає усне. Воно проявляється у надто лаконічних реченнях, обірваності граматичних конструкцій, динамізмі думок. Робота над формуванням навичок написання зв'язних висловлювань повинна бути послідовною. Ми вважаємо за потрібне розробити нові форми і методи формування креативного писемного мовлення. Знання загальних і спеціальних якостей творчої особистості, на нашу думку, надзвичайно важливе для вчителя, адже він покликаний створювати сприятливі психолого-педагогічні умови для їх розвитку. Для цього потрібно вчасно проводити діагностику спеціальних якостей та інтенсивно включити учнів у неформальну творчу діяльність. Адже творчо обдаровані учні допитливі, здатні занурюватися у роботу, що їх цікавить часто все роб-

лять по-своєму, винахідливі у використанні ідей, часто висловлюють багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації, здатні знаходити оригінальні ідеї для виконання конкретного завдання.

Короткий огляд публікацій із теми. Проблеми розвитку мовлення учнів висвітлені в працях таких учених, як О. Біляєв, Т. Донченко, П. Кордун, В. Мельничайко, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівський та ін.

Вчені-лінгводидакти А.М. Богуш, М.С. Вашуленко, Г.Т. Шелехова, Л.В. Скуратівський, Г.І. Дідук, О.М. Іваницька, В.В. Капінос, Т.С. Ладженська акцентують на важливості мовленнєвого розвитку для становлення духовно багатого мовної особистості.

Зв'язне мовлення насамперед передбачає наявність зовнішніх та внутрішніх зв'язків між реченнями сформованої структури. Встановлення зв'язків між реченнями та засобів їх вияву у кожній структурі тексту стає орієнтиром учителів у роботі над розвитком зв'язного мовлення учнів.

Готуючись до уроків розвитку зв'язного мовлення, учитель повинен дотримуватись основних принципів, як-от: єдності розвитку мовлення і мислення; зв'язку усного і писемного мовлення; зв'язку роботи з розвитку мовлення з теоретичними розділами шкільної програми; зв'язку розвитку мовлення з вивченням літератури та інших предметів; функціонально-комунікативного принципу, який визначає зміст роботи над формуванням в учнів умінь сприймати усне і писемне мовлення, відтворювати і самостійно будувати висловлювання різних жанрів [6, с. 148].

Ознайомлення з текстами різного змісту, аналіз текстів здійснюється за культурологічним принципом. Саме зміст текстів повинен стати опорою для творення власних висловлювань, збагачення словникових запасів учнів і виховання їхнього духовного світу і моральних якостей.

Важливим є текстоцентричний підхід до вивчення мовної і мовленнєвої змістових ліній. Адже робота над текстом – це складова частина діяльності з розвитку зв'язного мовлення, її теоретична база, особливо у процесі роботи над різножанровими текстами різних стилів [4, с. 165].

Стратегічним у школі має стати функціональний аспект вивчення мовних одиниць, ознайомлення учнів зі стилістичною функцією мовних одиниць, формування вмінь і навичок використовувати їх у мовленні, поєднання системно-мовного, функціонально-стилістичного та комунікативно-діяльнісного підходів до вивчення української мови.

Умовою успішної реалізації комунікативних стратегій у процесі вивчення української мови є взаємозв'язок формування мовленнєвих умінь з вивченням різних рівнів мовної системи, розроблення для кожного уроку завдань для засвоєння учнями поняттєвої основи мовленнєвої діяльності й перетворення знань на способи дії для активного мовленнєвого спілкування, посилення уваги до змісту мовлення і вдосконалення важливих мовленнєвих умінь у їх єдності.

Мета нашого наукового повідомлення полягає у висвітленні основних положень методики формування креативного писемного мовлення у ліцеїстів-гуманітаріїв та реалізації вищезазначеної методики на уроці зв'язного мовлення. Виходячи із цієї мети, ставимо такі завдання: висвітлити основні положення методики формування креативного писемного мовлення у ліцеїстів-гуманітаріїв, проілюструвати застосування цієї методики у процесі роботи над текстом.

Матеріали і методи. Реалізація процесу формування креативного писемного мовлення у ліцеїстів-гуманітаріїв здійснювалася у три етапи: інформаційно-ознайомлювальний, імітаційно-евристичний та креативно-самодіяльний.

На інформаційно-ознайомлювальному етапі під час виконання певних теоретичних і практичних завдань учні знайомилися з теорією креативності, методологією креативного та аналітичного мислення, рисами креативного писемного мовлення, моделями креативних висловлювань відомих людей, інноваційною діяльністю та педагогічними умовами розвитку креативного мислення і монологічного мовлення. Головне завдання полягало в тому, щоб перебороти стереотипи мислення, закладені в попередніх роках навчання, й переконати у доцільності й ефективності не лише вербальної, а й невербальної моделі мислення, мнемонічних прийомів та асоціацій. Крім того, ліцеїсти мали оволодіти досвідом застосування певних правил і законів креативного монологічного мовлення.

Імітаційно-евристичний етап ставив перед учнями-ліцеїстами завдання оволодіти навичками креативного кодування і декодування інформації через складання інтелект-карти, розробку власної системи скорочень, написання АБРеСів і конспектів. Взаємне навчання у малих групах, робота над груповими інтелект-картами й обмін ними у навчальному процесі сприяли розвитку нестандартної уяви, креативного мислення, інтуїції й творчому перетворенню інформації у знання. А спроби закодувати вербальний матеріал у пантомімі (індивідуальній чи груповій) і «прочитати» її сприяли розвитку уяви, мислення,

елементарних пропедевтичних риторичних умінь поводитися перед аудиторією, публікою.

На креативно-самодіяльному етапі ліцеїсти виконували креативно-творчі вправи (індивідуальні та групові), проявляючи самодіяльність у формах роботи та засобах опрацювання інформації.

Поступово в ліцеїстів росла впевненість в тому, що здатність творити – не лише прерогатива обдарованих дітей, це доступно кожному. Головне – побороти боязнь невдачі, повірити у свої сили, свій талант, знайти шляхи вираження свого «я». Творчі вправи і завдання давали змогу виявити приховані здібності ліцеїстів і зміцнювали віру у здатність оригінального вирішення мовленнєвих завдань на суб'єктивному рівні.

Найбільшим успіхом були вдалі персоніфікації визначних особистостей (митців, поетів, науковців) та презентації за допомогою технічних засобів. Учні створювали індивідуальні креативно-творчі мовленнєві письмові висловлювання за тематикою програми, яка є надійним законним підґрунтям процесу формування креативного писемного мовлення у ліцеїстів гуманітарних класів.

Опишемо систему роботи з методикою креативного багаторівневого кодування інформації у науковому стилі (МКБКІ).

Головною умовою реалізації МКБКІ є творча співпраця вчителя і учнів, у якій першому відведена роль творчого зразка. Наш досвід роботи у ліцеї також засвідчив, що найкращі ідеї народжуються саме у співпраці, взаємодоповненні. З часом це стає звичайною формою спільного творення, яке є базою для створення власних індивідуальних оригінальних письмових робіт: переказів і творів.

Рішення приходять спонтанно у процесі спільного пошуку чи вирішення навчальних завдань, які є здебільшого творчими й вимагають оригінального підходу. Практично мова йде про безперервне створення креативного навчального продукту – тексту, стилістично-жанрово та правописно грамотно оформленого.

Першим кроком у застосуванні методики креативного багаторівневого кодування інформації стало завдання навчити ліцеїстів згортати навчальну інформацію завдяки вербальним та образним засобам. При цьому використовували принципи кодування і декодування інформації, запропонованого В. Венда [6, с. 87], а також власними правилами створення схеми інтелект-карти.

За В. Венда, до принципів кодування і декодування інформації відносять: лаконічність, узагальнення та уніфікацію (відсутність надмірного дроблення основних висловлювань у межах одного комплексу-схеми), акцент на основних смислових компонентах (мовних засобах), автономність (відокремлення частин, передають самостійне повідомлення), структурність (кожна автономна частина комплексу повинна мати чітку диференційовану структуру), стадійність (необхідність просторового розподілу усієї інформації для послідовності її відтворення та її відповідне розташування) [6, с. 88]. Цей процес вимагає образного мислення. Пошук вдалого піктографічного вирішення завдання перетворюється у захопливу гру фантазії.

Схематичний запис допомагає швидко й зручно фіксувати потрібні граматичні явища й пояснювати їх ліцеїстам. Їх можна розміщувати у зошиті чи на аркуші паперу. Графічне зображення легко запам'ятовується і відтворюється.

Наступним кроком була розробка принципу побудови інтелект-карти. Інтелект-карта, за визначенням науковців Карміна О.С, Хайкін О.П., Гриненка І.В.[3, с. 211; 5, с. 14], (англ. Mind-map) – це графічне, багатомірне представлення інформації, одержаної внаслідок мозкової діяльності людини на аркуші паперу або на екрані комп'ютера. Ми відійшли від графічного розміщення інформації, запропонованого Т. Бюзенем – автором інтелект-карт [1.]. У варіанті цих вчених думки, що передають загальний зміст тексту, розміщуються на початку паростка, який відходить від центрального сферичного об'єкта. Це, на нашу думку, надто громіздке, ущільнене вираження міркування, що, як показав формувальний етап експерименту, заважає зосередитись на головному у ході побудови зв'язного висловлювання. Через те ми пропонуємо своє бачення у побудові інтелект-карти, формуючи креативне мислення і мовлення гуманітаріїв ліцею. За основу беремо геометричну фігуру (прямокутник, трикутник, квадрат, шестикутник) в залежності, скільки підтем (тез) маємо намір використати, створюючи писемний монолог відповідного стилю і жанру, і які б поступово розкривали головну думку тексту. На кутах фігур розміщуємо скорочення чи символічні зображення підтем. Враховуємо те, що максимальне число на одному зображенні-фігурі може сягнути десяти. Побудова ІК з урахуванням кількості підтем та їхньої відповідної графічної геометричної презентації здається нам оригінальною і доступною для формування креативного мислення і писемного мовлення.

Перший рівень опрацювання інформації за допомогою ТКБКІ передбачає креативну репрезентацію змісту інформації, яка включає:

- кодування й наступне відтворення у парах чи групах тексту за допомогою індивідуальних ІК (з максимальним збереженням текстових рамок);
- повторне відтворення тексту за індивідуальними ІК однокласників;
- інсценізація уривків тексту через пантоміму;
- складання синтетичних ІК.

Результати і їх обговорення.

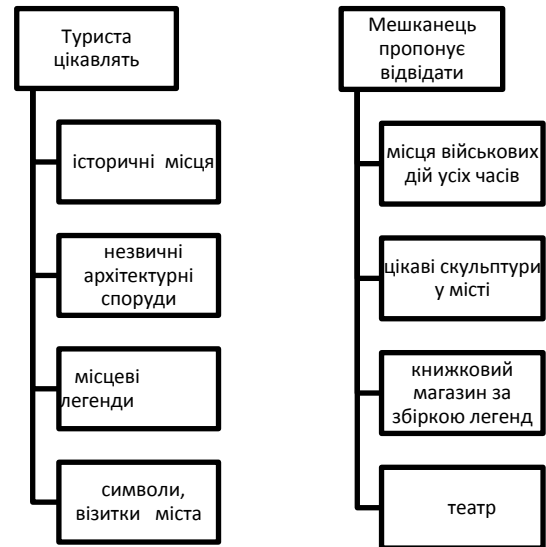
Для ілюстрації вищезазначеної методики подаємо кілька завдань, використаних на уроках зв'язного мовлення.

Завдання 1

Складіть діалоги (10-15 фраз) за ситуацією, застосовуючи інтелект-карту, пізніше обміняйтеся своїми картами та відтворіть діалоги.

Розмова двох учнів на перерві, двох друзів у кіно-театрі, туриста й мешканця міста про визначні історичні пам'ятки (див. схему 1.).

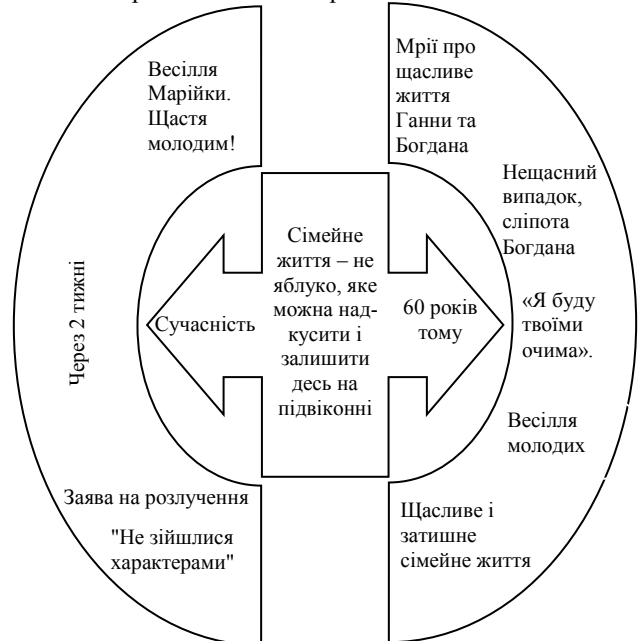
Схема 1. Зразок інтелект-карти

Завдання 2

Уважно прочитайте сюжетний нарис. Укладіть до нього інтелект-карту. Перекажіть текст, користуючись своєю схемою (див схему 2.).

Схема 2. Зразок інтелект-карти ліцеїста

Завдання 3

Укладіть асоціативні кущі до слів: слава, кохання, влада, пам'ять, доброта, гроші.

- 1) означуване слово запишіть посередині аркуша;
- 2) запишіть слова та образи, які спадають вам на думку з обраної теми;
- 3) не зупиняйтеся доти, доки не вичерпаються ідеї;
- 4) установіть, де це можливо, зв'язки між поняттями.

Проаналізуйте теми творів: «Хто сказав тобі, що немає на світі кохання?!», «Пристрасті згубні, адже вони засліплюють людину». Які слова можете використати для написання твору. Продумайте його зміст. Укладіть ІК. Перекажіть задум твору.

Завдання 4

Напишіть твір-роздум про користь самоосвіти на тему: «Вчитись ніколи не пізно».

Робота над твором.

1. Уважно перечитайте заголовки, з'ясуйте лексичне значення кожного слова, визначте, яке з них буде ключовим.
2. Запишіть ключове слово, доберіть до нього асоціативний куш. Визначте, чи є споріднені асоціації, які можна об'єднати в тези.
3. Виокремте тези та зобразіть власну інтелект-карту. Намалюйте геометричну фігуру таку, щоб кількість тез відповідала кількості вершин.
4. Проаналізуйте, що об'єднує ці тези? Яка ідея майбутнього твору? Про що ви хотіли б розповісти? Ідею запишіть в центрі фігури.
5. Доберіть аргументи, приклади, цитати, які підтверджують ваші судження.

Висновки. Таким чином, ми розглянули основні положення методики формування креативного писемного мовлення, які передбачають спільну роботу вчителя та учнів. Робота з ліцеїстами здійснювалась у три етапи: інформаційно-ознайомлювальний, імітаційно-евристичний та креативно-самодіяльний.

Ми вважаємо, що формування навичок мислити критично і продукувати нові оригінальні ідеї є важли-

вим кроком для останнього етапу нашої роботи над дослідженням проблеми формування креативного писемного мовлення. Простіше сказати, написання письмових творчих робіт. На нашу думку, ліцеїсти повинні оволодіти навичками технології креативного кодування і декодування інформації через складання інтелект-карти, навчитись розробляти власну систему скорочень, писати АБРеСи і конспекти. Взаємне навчання у малих групах, робота над груповими інтелект-картами й обмін ними у навчальному процесі будуть сприяти розвитку нестандартної уяви, креативного мислення, інтуїції й творчому перетворенню інформації у знання. А спроби закодувати вербальний матеріал у пантомімі (індивідуальній чи груповій) і «прочитати» її сприяли розвитку уяви, мислення, елементарних пропедевтичних риторичних умінь поводитися перед аудиторією, публікою. Зазначимо, що застосування описаної вище методики повинно впроваджуватись поступово, впродовж тривалого часу: учні мають усвідомити основні принципи кодування і декодування інформації, навчитись самостійно створювати інтелект-карти і використовувати їх у процесі написання власних висловлювань.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Бюзен Т., Бюзен Б. Супермышление [Пер. с англ. Е. А. Самсонов]/Т. Бюзен, Б. Бюзен/. – Мн.: ООО «Поппури», 2003. – 304 с. – С. 1. 2-е изд.
2. Горшкіна О. Організація навчання української мови в гімназіях/О. Горшкіна // Дивослово. - №9. – 1997. – с. 45-47.
3. Гриненко І. В. Технологія креативного багаторівневого кодування інформації та застосування її у навчанні студентів гуманітарного профілю/І. В. Гриненко// Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2006. - №4. – С. 211-217. – (Серія: Педагогіка).
4. Дідук-Ступ'як Г. Лінгводидактичний дискурс текстоцентричного підходу до вивчення рідної мови/Г. Дідук-Ступ'як // Наукові запис-

ки ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2008. - №9. – С. 165 – 167 – (Серія: Педагогіка).

Diduk-Stupiyak G. Lingvodidaktichnyi diskurs tekstotsentrichnogo pidhodu do vivchennya ridnoyi movi [Linguo-Didactic Discourse of Text Centred Approach to Native Language Teaching]// Naukovi zapiski TNPU im. V. Gnatyuka. – 2008. - №9. – s.165 – 167. – (seriya Pedagogika).

5. Кармин А. С., Хайкин Е. П. Творческая интуиция в науке/А. С. Кармин,Е. П. Хайкин/ – М.: Знание, 1971. – 48 с.

Karmin A. S., Haykin E. P. Tvorcheskaya intuitsiya v nauke [Creative Intuition in Science]/ М.:Znanie, 1979. – 48s.

6. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах /[Пентиліук М. І., Караман С. О., Караман В. О., Горшкіна О. М. та ін.]; за ред М. І. Пентиліук. - К.: Ленвіт, - 2000. – 399 с.: табл., - Бібліогр.: с. 397 – 399 та в підр. прим.

Metodika navchannya ukrayinskoyi movi v serednih osvithnih zakladah/Pentilyuk M. I., Karaman S.O., Karaman V. O., Gorshkina O. M., ta inshi za red M. I. Pentilyuk[Methods of Teaching Ukrainian Language in Secondary Schools]. – K.:Lenvit, - 2000. – 399s.

7. Салмина Н. Г. Знак и символ в обучении/ Н. Г. Салмина/. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 288 с. – С. 87-88.

Salmina N. G. Znak i simvol v obuchenii [Signs and symbols in Teaching]/ М.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1988. – 288s. – S.87 – 88.

Терпак О. Р.

Methods of forming lyceum students' creative writing in the process of textwork in Ukrainian lessons

Abstract. The article reveals the main principles of methods of forming lyceum students' creative writing. Three stages of introducing these methods are described. It is mentioned that on the first stage the lyceum students master the experience of applying the rules and laws of creative monologue speaking. The students practice the theory of creativity, the methodology of creative and analytical thinking, the principles of creative writing, the models of famous creative sayings. They deal with innovative activity and pedagogical conditions of developing creative thinking and monologue speaking. The second stage includes mastering the information coding and decoding habits and skills by making up a mind-map, working out a student's personal contraction system, writing notes. On the third stage the students are involved into individual and group work. They practice creative exercises revealing their initiative and ways of treating information. The aim of the first step in usage the multi-level information coding method is to teach the students to shorten teaching information with the help of verbal and figurative image means. The next step is working out the principles of making a mind-map. Its basis is a geometric figure, a triangle or rectangle, for example. The choice of the figure depends on the number of thesis or subtopics the students are to use in order to gradually reveal the main topic of the text. The subtopic contractions and figurative images are places at the angles of the geometric figures. Cooperative learning and mind-map work in small groups, mind-map exchange in the process of learning develop students' non-standard imagination, creative thinking and intuition. The students are taught how to change information into knowledge creatively. The methods described above should be introduced gradually within a rather long period of time. The students should realize the main principles of information coding and decoding. They should learn how to make up mind-maps on their own and use them in the process of writing their own sayings.

Keywords: *creativity, information coding and decoding, multi-level decoding of the information, mind-map, creative writing.*

Терпяк О. П.

Методы формирования креативной письменной речи в процессе работы над текстом на уроках украинского языка

Аннотация. В статье рассмотрены основные аспекты методики формирования креативной письменной речи у лицеистов. Описаны три этапа внедрения этой методики. Отмечено, что на первом этапе лицеисты овладевают опытом применения правил и законов креативной монологической речи. Ученики знакомятся с теорией креативности, методологией креативного и аналитического мышления, характеристиками креативной письменной речи, моделями креативных высказываний известных людей, инновационной деятельностью и педагогическими условиями развития креативного мышления и монологической речи. Второй этап предусматривает овладение навыками кодировки и декодировки информации с помощью интеллектуальной карты, разработку собственной системы сокращений, написания конспектов. А на третьем этапе лицеисты выполняют креативно-творческие упражнения (индивидуальные и групповые), проявляя самостоятельность в формах работы и способах обработки информации. Первым шагом в применении методики креативной многоуровневой кодировки информации стало задание научить лицеистов сворачивать учебную информацию благодаря вербальным и образным средствам. Следующий шаг - разработка принципа построения интеллектуальной карты, где за основу берется геометрическая фигура (прямоугольник, треугольник) в зависимости от того, сколько подтем(тезисов) нужно использовать, чтобы постепенно раскрыть тему текста. На углах фигур размещаются сокращение или символические изображения подтем. Взаимная учеба лицеистов в малых группах, работа над групповыми интеллектуальными картами и обмен ими в учебном процессе содействуют развитию нестандартного воображения, креативного мышления, интуиции и творческому превращению информации в знание. Применение описанной выше методики должно внедряться постепенно, на протяжении длительного времени: ученики должны осознать основные принципы кодировки и декодировки информации, научиться самостоятельно создавать интеллектуальные карты и использовать их в процессе написания собственных высказываний.

Ключевые слова: креативность, кодировка и декодировка информации, многоуровневая кодировка информации, интеллект-карта, креативная письменная речь.